

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:18.07.2022 ✓Accepted/Kabul:10.09.2022

DOI:10.30794/pausbed.1145170

Research Article/Araştırma Makalesi

Türk, B. (2022). "Pamukkale'nin Sürdürülebilir Turizm Potansiyelinin SWOT-AHP (A'WOT) Uygulamasıyla Değerlendirilmesi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2022 Sayı 53: Özel sayı 2, Denizli, ss. Ö235-Ö251.

PAMUKKALE'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT-AHP (A'WOT) UYGULAMASIYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Bahar TÜRK*

Öz

Günümüzde turizm faaliyetlerinin neden olduğu/olacağı olumsuz etkilerin en az indirilmesi için birçok önlem alınırken, sürdürülebilir turizm gelişiminin sağlanması için de birçok strateji uygulanmaktadır. Destinasyonların sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişmesi ise bu durumu bir süreç olarak değerlendirmeye bağlıdır. Öte yandan sürdürülebilir turizm kapsamında, ziyaretçilerin deneyimlerini arttırmak ve yüksek tatmin sağlamak dikkate alınması gereken bir diğer konudur. Çalışmada önce Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyeline ilişkin SWOT analizi yapılmış daha sonra elde edilen analiz faktörleri SWOT-AHP (A'WOT) uygulamasıyla değerlendirilmiştir.

Bulgulara göre Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine katkısı bakımından en önemli ana kriter güçlü yönler (%42) iken, güçlü yönlerde "ulaşımın kolay olması" (%28); zayıf yönlerde "eko-turizm/doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksiklikleri" (%28); fırsatlarda "farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin olması" (%25); tehditlerde "doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistemik bir yapının olmaması" (%24). Genel sıralamada ise "ulaşımın kolay olması" (%12) ifadeleri ilk sırada yer almıştır. Elde edilen sonuçlar literatürde sürdürülebilir turizmin var olması ve devam ettirilmesi için öne çıkan koşullar ile tutarlılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Pamukkale destinasyonu, Sürdürülebilir turizm, SWOT, AHP, SWOT-AHP, A'WOT.*

EVALUATION OF PAMUKKALE'S SUSTAINABLE TOURISM POTENTIAL VIA SWOT-AHP (A'WOT)

Abstract

Today, many measures are taken to minimize the adverse effects caused by tourism activities; at the same time, many strategies are implemented to ensure sustainable tourism development. The development of sustainable tourism potential of destinations depends on evaluating the situation as a process. On the other hand, increasing visitors' experience within the scope of sustainable tourism and providing high satisfaction is another issue to be considered. The study evaluated Pamukkale's sustainable tourism potential with SWOT-AHP (A'WOT). Depending on the data obtained, suggestions have been made that will contribute to sustainable tourism development.

According to the findings, a main essential criterion in terms of contribution to the development of Pamukkale's sustainable tourism potential is 'strengths' (42%), in the strengths sub-factor; "easy access" (28%); in the weakness; "lack of infrastructure and superstructure for eco-tourism/nature tourism" (28%); in the opportunities; "natural and cultural riches that enable different activities" (25%); in the threats; "lack of a systematic structure regarding the management and protection of natural resources" (24%) and "ease of transportation" (12%) took first place in the general ranking. The results are consistent with the prominent conditions for the existence and continuation of sustainable tourism in the literature.

Keywords: *Pamukkale destination, Sustainable tourism, SWOT, AHP, SWOT-AHP, A'WOT.*

*Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Denizli Sosyal Bilimler MYO, Dış Ticaret Bölümü, DENİZLİ.
e-posta: bturk@pau.edu.tr, (<https://orcid.org/0000-0001-9590-769X>)

1. GİRİŞ

Büyümeye devam eden sektörlerden bir olarak turizmin gelir üzerindeki olumlu etkisi ve istihdama olan katkısı dikkate alındığında, devamlılığının sağlanması ulusal ve uluslararası anlamda önemli hale gelmektedir. Söz konusu sürdürülebilirliğin sağlanması için turizmin ve kaynaklarının olumsuz etkilerden korunması, turistik faaliyetlerin çevre, tarihi/kültürel yapı ve toplum açısından değer yaratacak şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı turizm kapsamında ele alındığında; doğal, tarihsel, kültürel ve sosyal tüm kaynakların korunarak yönetilmesi anlamına gelmektedir (Kara, 2016). Bu sayede turizme konu olan unsurlar, turistler için çekiciliklerini kaybetmeden geleceğe aktarılacaktır.

Pamukkale, sahip olduğu travertenler, kaplıcalar ve antik kentleriyle sürdürülebilir turizm bakımından yüksek bir potansiyele sahiptir. Ayrıca “*etkinlik turizmi, ekoturizm, doğa turizmi, kültür turizmi, keşif turizmi ve macera turizmi*” gibi sürdürülebilir turizmin çeşitleri olarak kabul edilen (Garda ve Temizel, 2016) faaliyetlere olanak tanınması Pamukkale’nin söz konusunu potansiyelinin önemli ölçüde arttırılabileceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Pamukkale’nin sürdürülebilir turizm potansiyelini hibrit bir yöntem olan SWOT-AHP (A’WOT) ile değerlendirmek ve elde edilen veriler doğrultusunda sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağlayacak önerilerde bulunmaktır.

Türkçe karşılığı GZFT analizi (güçlü ve zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler) olan SWOT (strength, weakness, opportunity, threat) analizi, bir organizasyonun/birimin güçlü-zayıf yönlerinin, fırsat ve tehditlerin belirlenerek mevcut durumunun tespit edilmesine yarayan, strateji geliştirme araçlarından biridir (Benzaghta vd., 2021). Ancak SWOT analizi tespit edilen faktörlerin birbirlerine karşı göreceli üstünlükleri veya stratejinin gelişmesine katkı sayılabilecek nicel veriler ortaya koyamamaktadır. Bu noktada çok kriterli karar verme tekniklerinden biri olan AHP (Analitik Hiyerarşi Süreci) devreye girerek, SWOT analizinin nicel hale gelmesine ve strateji geliştiriciler için somutlaştırılmasına katkı sağlamaktadır (Sahani, 2021). Bu nedenle çalışmada A’WOT olarak da bilinen SWOT-AHP hibrit modeli tercih edilmiştir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM

Bilindiği gibi sürdürülebilirlik, günümüzün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin gereksinimleri için kaynakların korunmasını, yani günümüz kaynaklarının geleceğe güvenle aktarılabilmesini ifade etmektedir. Bu anlayış günümüzde birçok farklı alanda etkisini göstermektedir. Sürdürülebilirliğin temel bileşenleri olarak kabul edilen çevrenin korunması, ekonomik büyümenin ve sosyal gelişim sağlanmasının çok daha ötesine geçerek, sürdürülebilir yaşam, tarım, şehir, planlama, finans ve sürdürülebilir davranış gibi birçok farklı disiplinde uygulanmaktadır.

Sürdürülebilir turizm de bunlardan bir tanesidir. Sürdürülebilirliğin turizm özelinde önemli olmasının nedenlerinden biri de turizmin kaynak yoğun bir endüstri olmasıdır. Dolayısıyla gerek yerel gerekse küresel ölçekte turizmin sürdürülebilirlik açısından sorgulanabilir olması gerekmektedir. Sürdürülebilir turizmin tanımını yapmadan önce Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (1987) ifade ettiği sürdürülebilirliğin dört temel ilkesine bakıldığında: *i)* bütüncül bir planlama ve strateji yaratma fikri, *ii)* temel ekolojik süreçleri korumanın önemi, *iii)* insanlık mirasının ve biyolojik çeşitliliğin birlikte korunması ve *iv)* verimliliğin gelecek nesiller için uzun vadede sürdürülebilir olacağını temel alan gelişim anlayışı olarak ifade edildiği görülmektedir (Lu ve Nepal, 2009). Bu temel kavramlar çerçevesinde Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 1998: 21) sürdürülebilir turizmi; ‘mevcut turistlerin ve ev sahibi destinasyonların ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek için fırsatların korunması ve geliştirilmesi’ olarak tanımlamaktadır. Örgüt ayrıca sürdürülebilir turizm için üç temel ilkeye dikkat çekmektedir: ekolojik ve biyolojik çeşitliliği korumak, ev sahibi bölgenin yöresel, özgün sosyokültürel öğelerini korumak ve turizmde yerel halkın istihdamını sağlayarak toplumun yaşam standartlarını yükseltmek (UNWTO, 2002; Farsani vd., 2011).

Bu tanımdan ve temel ilkelerden anlaşılacağı üzere, sürdürülebilir turizm doğal, kültürel ve sosyal değerlerin bölge haklarını da gözeterek korunmasına, doğanın ve ekolojik yaşamın korunması ve geliştirilmesine, ekonomik faydanın tüm paydaşlar için sağlanmasına ve tüm bunların gerçekleştirilmesi için bireylerin sürdürülebilirlik konusunda bilinçlendirilmesine dayanmaktadır (Cugini, 2021). Bu sayede insanlar turizm amacıyla bir destinasyona yönelindiklerinde, ilgili destinasyonun doğal kaynaklarını korumak öncelikleri haline gelecek ve sürdürülebilir turizm hayata geçirilmiş olacaktır (Scott ve Gössling, 2022).

Diğer taraftan Garda ve Temizel (2016) çalışmalarından sürdürülebilir turizmi; bildiğimizin anlamıyla turizmin yarattığı, aşırı kullanımdan kaynaklanan yıpranmanın önüne geçebilecek bir niş pazarlama türü olarak ele almaktadır. Ayrıca araştırmacılar, “*etkinlik turizmi, ekoturizm, doğa turizmi, kültür turizmi, keşif turizmi ve macera turizmi*”ni sürdürülebilir turizm çeşitleri olarak ifade etmektedir. İfade edilen sürdürülebilir turizm türlerine daha yakından bakıldığında temelinde emek yoğun faaliyetler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir turizm türlerini kaynakların geleceğe aktarılmasında yardımcı süreçler olarak düşünmek mümkündür.

3. PAMUKKALE’NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM POTANSİYELİ

En az on bin yıllık tarihi geçmişe sahip olduğu bilinen travertenler ve bu yapıyı oluşturan termal sular, bugün şifa dağıtırken geçmişte kutsal sayılarak bulunduğu yere şehir kurulmuştur. Hierapolis Antik Kenti olarak bilinen tarihi kalıntıları ile Pamukkale UNESCO dünya mirası listesinde yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Hierapolis dışında bölgede on sekiz antik kent ve kazı çalışmaları devam eden iki höyük bulunmaktadır. Pamukkale Arkeoloji Müzesi ve Etnoğrafya müzelerinin yanı sıra bölge; kültür turizmi, eko turizm, inanç turizmi, termal sağlık turizmi, spor/macera turizmi gibi sürdürülebilir turizme zemin oluşturan birçok turizm türüne ev sahipliği yapmaktadır. Dokumacılık, dericilik, seramik yapıcılığı ve boyaması, bakırcılık, demircilik gibi birçok geleneksel meslek ve yöresel el sanatları bölgede yaygın halde varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Bu bağlamda Pamukkale’nin ve bölgenin sahip olduğu birçok turistik öge sürdürülebilir turizm potansiyelinin varlığını ve gelişime son derece açık olduğunu ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir turizmin temelinde, turizme kaynak olan unsurların bugün ve gelecekte nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin bilincin yer aldığı bilinmektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışını benimsemek ve kıstaslarını dikkate alarak destinasyonların sürdürülebilir büyümelerini sağlamak bu anlamda önem taşımaktadır (Pelit vd., 2015). Destinasyon olarak Pamukkale özelinde bu durum göz önüne alındığında, Pamukkale’nin sahip olduğu doğa, kültürel ve sosyal değerler; antik kent, müze ve doğal alanların korunup geliştirilerek bugüne kadar gelmesi; yöresel birçok ürünün ve geleneklere özgü unsurların ziyaretçilere sunulması; yöre halkının turizm faaliyetlerinden yarar sağlaması ve farklı birçok turizm faaliyetine olanak tanınması, Pamukkale’nin önemli bir sürdürülebilir turizm potansiyeline sahip olduğunu doğrulamaktadır.

4. METODOLOJİ

Turizm faaliyetlerinin sağladığı büyük ekonomik kalkınma, çevre için potansiyel riskleri beraberinde getirmektedir. İlgili destinasyon sınırları içerisinde kalan biyolojik çeşitliliğin fazla olduğu, doğal ekosistemler barındıran alanların turistler ve turizmciler tarafından cazibe merkezi olarak görülmesi bu riskleri arttırmaktadır (Yılmaz ve Zorlu, 2018). Söz konu risklerin azaltılması noktasında sürdürülebilir turizm ilkelerinin benimsenmesi oldukça önemlidir. Öte yandan bir destinasyonun kaynaklara zarar vermeksizin ekonomik kaynak olmaya devam etmesini sağlayan sürdürülebilir turizm, önemli bir pazarlama aracı olarak görülmektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışı destinasyonun bulunduğu bölgenin ve yerel halkın yaşam standartlarını yükseltme anlayışı ile örtüşmektedir. Bu noktada sürdürülebilir turizmin benimsenmesinin her bir taraf için avantaj yaratacağı açıktır.

Bu kapsamda çalışmanın amacı, Pamukkale’nin sürdürülebilir turizm potansiyelini değerlendirmek ve elde edilen veriler doğrultusunda sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağlayacak önerilerde bulunmaktır. Dolayısıyla Pamukkale’nin potansiyelinin geliştirilmesi sürecinde verilecek kararların ve benimsenecek stratejilerin sürdürülebilirlik bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir.

Literatürde, bir birim ya da organizasyon için en sık tercih edilen strateji geliştirme araçlarından biri; yaygın adıyla SWOT, Türkçe karşılığıyla GZFT analizidir (Nguyen ve Truong, 2022). GZFT analizi Güçlü ve Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler olmak üzere dört faktörü ifade etmektedir. Çalışmada, literatürde kullanılan yaygın adı ve hibrit yöntemle kullanılması nedeniyle SWOT tercih edilmiştir. SWOT analizi, birimi ya da benimsenecek stratejiyi etkileyen iç ve dış faktörleri analiz eden bir yaklaşım olarak bilinmektedir (Lee vd., 2021). Ancak SWOT analizi, belirlenen faktörlerin sayısal olarak yorumlanmasını sağlayacak nicel verileri sağlayamamakta ve bu önemli bir kısıt olarak kabul edilmektedir (Helms ve Nixon, 2010; Lee vd., 202; Nguyen ve Truong, 2022). Literatür incelendiğinde, söz konusu kısıtlamayı ortadan kaldırmak için çok kriterli karar verme tekniklerine başvurulduğu görülmektedir. Bu tekniklerden en sık tercih edileni ise Analitik Hiyerarşi Prosesidir (AHP). AHP’nin SWOT analiziyle başarılı bir

şekilde uygulanabildiği, SWOT-AHP ya da diğer adıyla A'WOT uygulamasının birçok çalışmada tercih edildiği görülmektedir (Wickramasinghe ve Takano, 2009; Yılmaz ve Zorlu, 2018; Kişi, 2019; Asadpourian vd., 2020; Lee vd., 2021; Nguyen ve Truong, 2022). İfade edilen bu bilgiler doğrultusunda Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelini tespit etmek amacıyla A'WOT analizi uygulanmıştır.

4. 1. Araştırma Etiği

Araştırma sürecine dâhil olan uzmanlar gönüllük esasına göre çalışmaya katılmışlardır. Yalnızca ön görüşmede anketi cevaplamayı kabul eden uzmanlar ile anket uygulaması yapılmıştır. Tüm 18 yaşından büyük olan katılımcılara, çalışmanın amacı ve soruların içeriği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Özel bilgilere ihtiyaç duyulmadığı ve kimlik bilgisi sorulmayacağı açıkça beyan edilmiştir. Araştırma etiğini riske edecek herhangi bir işlem ya da uygulama söz konusu olmamıştır. Bunların yanı sıra çalışmaya ait etik kurul belgesi bulunmaktadır.

4. 2. SWOT-AHP (A'WOT) Uygulaması

SWOT ve AHP analizleri ekoturizm, sürdürülebilir turizm veya genel olarak turizm gibi alanlarda ayrı ayrı kullanılmakla birlikte (Ghamgosar vd., 2011; Lai ve Vinh, 2013; Ganjali vd., 2014; Kara, 2016; Masih vd., 2018), A'WOT uygulaması da turizm potansiyeli, strateji belirleme, destinasyon yönetimi, ekoturizm gelişimi ve stratejilerin önceliklendirilmesi gibi farklı konularda oldukça tercih edilen bir yöntem olmuştur (Wickramasinghe ve Takano, 2009; Akbulak ve Cengiz, 2014; Yılmaz ve Zorlu, 2018; Kişi, 2019; Asadpourian vd., 2020; Lee vd., 2021; Nguyen ve Truong, 2022).

AHP, nitel ve nicel verilerin birlikte ele alınmasını sağlaması nedeniyle karmaşık problemlerin çözümünde sıklıkla tercih edilen çok kriterli karar verme tekniğidir (Saaty, 1980). A'WOT hibrit yönteminde ise araştırmacı bir stratejinin veya planın en güçlü ve zayıf yönlerini, fırsat ve tehditlerini tanımlayabilmenin yanında ölçülebilir biçimde ağırlıklandırmasını yapabilir. Bu sayede hem nicel hem de nitel yönden yorumlanabilen SWOT ile çok daha doğru sonuçlar elde edilmiş olur (Akbulak ve Cengiz, 2014; Yılmaz ve Zorlu, 2018; Kişi, 2019; Asadpourian vd., 2020; Lee vd., 2021; Nguyen ve Truong, 2022).

AHP yönteminin çalışma prensibi karar verme probleminin oluşturulması, belirlenen kriter ve alternatiflerin karşılaştırılması yapılarak ağırlıklarının belirlenmesine dayanmaktadır. Hangi faktörün stratejik kararlar açısından etkili olduğu önem sırasına göre tespit edilebilmektedir (Kajanus vd., 2014; Kişi, 2019; Büyüközkan vd., 2021). Bu yöntem SWOT ile birleştiğinde bir strateji veya plana ilişkin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatları ve tehditleri tanımlamaya yardımcı olarak, elde edilen SWOT faktörlerinin ölçülebilir biçimde önceliklendirilmesine imkân sağlamaktadır (Kajanus vd., 2014).

Araştırma yöntemi olarak benimsenen ve çok kriterli karar verme sürecine dayanan A'WOT sayesinde, Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin belirlenmesi ve geliştirilmesi için belirlenen faktörleri öncelik sırasına göre sıralamak ve bu sıralamaya göre alternatif stratejiler geliştirmek mümkün olacaktır. A'WOT uygulaması aşağıda ifade edildiği gibi iki temel adımda gerçekleştirilmiştir:

A. SWOT matrisinin oluşturulması

Araştırmanın bu adımında Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerden oluşan SWOT faktörlerinin belirlenmiştir. Faktörlerin belirlenmesi için bölgede faaliyet gösteren otel yöneticisi(3), turizm acentesi sahibi(4), kurumsal yetkililer(6) ve eğitimcilerden(5) oluşan turizmle ilişkili kendi alanlarında en az 10 yıl deneyime sahip 18 uzmanla görüşülmüştür. Analiz sonucunda her bir faktör altında 5'er ifade yer almıştır. Elde edilen SWOT faktörleri Tablo 1.'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1. Pamukkale Sürdürülebilir Turizm Potansiyeli SWOT Matrisi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
G1. Ulaşımın kolay olması G2. Etkinlik turizmine imkân veren rekreasyon alanlarının olması G3. Coğrafik ve görsel açıdan zengin yapı sergilemesi G4. Müze, göl, doğal park, antik kent ve tiyatro barındırması G5. Sağlık turizmine olanak tanıyan yer altı kaynaklarının varlığı	Z1. Yoğun kitle turizmi nedeniyle araç sayısı ve trafik yoğunluğu Z2. İç turizm için havayolu ulaşımının çok elverişli olmaması Z3. Kültür ve turizm eylem planının noksanlığı Z4. Eko-turizm/Doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksiklikleri Z5. Çevredeki çok sayıda tesisten kaynaklı çevresel problemler
Fırsatlar	Tehditler
F1. UNESCO Dünya Miras Listesinde olması ve uluslararası tanınırlığının yüksek olması F2. Yöre halkının gelenek ve görenekleri devam ettirmesi F3. Yöre halkının turizm istihdamına katkıda bulunması F4. Farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin olması, F5. Dokumacılık, leblebicilik, şarapçılık gibi turist çekebilecek geleneksel sektörlerin varlığı	T1. Aşırı kullanımdan kaynaklı travertenlerin kararması T2. Ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin mevcut durumuna ilişkin bilgi eksikliği T3. Doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistematik bir yapının olmaması T4. Çevreye/Doğaya karşı sorumlu turizm anlayışının yaygınlaşmamış olması T5. Plansız yapılaşmanın doğallığı tahrip etmesi

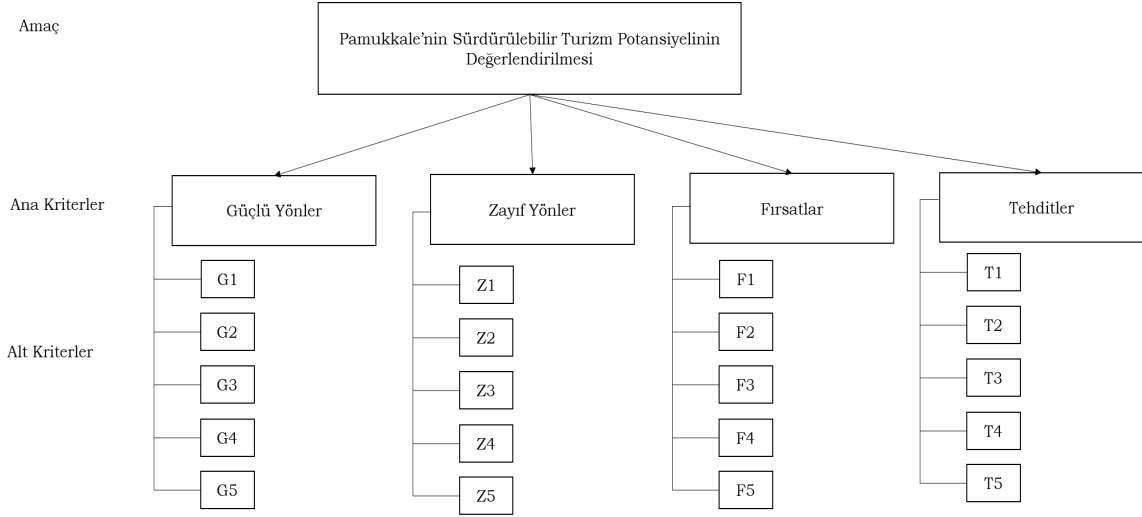
B. A'WOT uygulamasının gerçekleştirilmesi

SWOT faktörleri belirlendikten sonra belirlenen faktörler AHP kriterleri olarak kabul edilerek uygulamaya devam edilmiştir. Ancak öncelikle araştırma amacı doğrultusunda bu faktörleri ağırlıklandırmak için uzmanlardan görüş alınması gerekmektedir. Bu süreçte uzmanların belirlenmesinde literatürde kesin bir yöntem yoktur. Temel belirleyici uzmanların araştırma amaçlarıyla örtüşen bilgi, deneyim ve yeteneklere sahip olmalarıdır. Bu nedenle çalışmada; pazarın test edilmesi, bilirkişilerin belirlenmesi gibi örneklem oluşturma süreçlerinde ve geniş ana kütleden çıkarım yapmaya ihtiyaç duyulmayan durumlarda tercih edilen 'yargısal örnekleme' kullanılmıştır. Yargısal örneklemede, ana kütle açık olarak tanımlanamadığından belirli bir ana kütleyle doğrudan genelleme yapılmamaktadır. Örnekleme oluşturan uzmanlar/birimler, araştırmacının çalışmanın problemine cevap bulacağına inandığı kişilerden oluşturulmaktadır. Buna karşın uzmanlar rastgele seçilmemektedir. Bu nedenle 5'i SWOT analizine katılan ve 5'i yeni olmak üzere sürdürülebilir turizm konusunda deneyimi ve çalışmaları bulunan 10 uzmandan görüşleri alınmıştır. Cevaplar 10-17 Mart 2022 tarihlerinde online olarak toplanmıştır. Formda araştırmanın amacı kısaca ifade edilerek, uzmanlardan SWOT faktörlerini önce ana kriterler sonrasında alt kriterler düzeyinde Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyeline olan etkileri bakımından karşılaştırmalı olarak ağırlıklandırmaları istenmiştir. Bu yöntem için Saaty (1990) ölçeği olarak bilinen 9'lu ölçek kullanılmıştır.

Analitik hiyerarşi sürecinin uygulaması için aşağıdaki adımların takip edilmesi gerekmektedir (Saaty, 1980;1990; 2000):

i) Hiyerarşinin oluşturulması

SWOT grupları ve faktörleri oluşturulduktan sonra AHP ile bütünleştirilerek oluşturulan hiyerarşik model şekil 1'de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. A'WOT Hiyerarşik Yapı

Oluşturulan hiyerarşi araştırma probleminin farklı düzeylerde ele alınmasını sağlamaktadır. Model ile araştırmacı karar vericiye kriterleri ve alt kriterleri ile alternatifleri etkili biçimde karşılaştırma imkânı sunmaktadır. AHP'de tam ve tam olmayan hiyerarşik yapı kurulabilmesinin yanı sıra sadece alternatifler arasında sıralama yapan yapılar oluşturmak mümkündür. Çalışmadaki analiz için de bu yöntem benimsenmiştir.

ii) İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

Hiyerarşik yapıdan sonra her kriterin diğer kriterlere göre göreceli önem derecelerinin belirlendiği ikili karşılaştırma matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Burada karar verici iki kriteri birbiriyle karşılaştırarak kriterlerin önem derecelerinin belirlenmesini sağlamaktadır. İkili karşılaştırma (A) matrisi aşağıda gösterildiği gibi formüle edilmektedir.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{17} & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & & a_{27} & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{m7} & a_{mn} \end{bmatrix}$$

$$A^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 1/a_{21} & \dots & 1/a_{71} & a_{1n} \\ 1/a_{12} & 1 & & 1/a_{72} & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots & \vdots \\ 1/a_{1m} & 1/a_{2m} & \dots & 1/a_{7m} & 1 \end{bmatrix}$$

$$A = (a_{ij}), \quad i,j=1,2,3,4,5,\dots, n \text{ ve } n=m$$

Eğer $a_{ij} = \beta$ ise $a_{ji} = \beta^{-1}$ 'dir ($\beta \neq 0$ olmak üzere)

Burada dikkat edilmesi gereken ikili karşılaştırma matrisindeki göreceli önem dereceleri belirlenirken; a_i ve a_j ile eşit önem derecesine sahipse $a_{ij} = a_{ji} = 1$ olmaktadır. Ayrıca her "i" için $a_{ii} = 1$ 'dir. Yani kriter kendisiyle kıyaslanmakta ve matrisin köşegenlerine gelen değer 1 olmaktadır. Öte yandan $a_{ij} = \infty$ ise, $a_{ij} = 1/\infty$ ve $\infty \neq 0$ olur. Bu durum ise matriste yer alan kriterlerin yarısının, diğer kriterlerin tersi olacağı anlamına gelmektedir ($a_{ij} = x$ ise $a_{ji} = 1/x$ 'dir olarak ifade edilebilir) (Condon vd., 2003).

Araştırma amacı doğrultusunda, ana kriter olarak kabul edilen SWOT faktörlerine ilişkin ikili karşılaştırma matrisi aşağıda gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Kriterlere Göre İkili Karşılaştırma Matrisi

	Güçlü	Zayıf	Fırsat	Tehdit
Güçlü	1,00	3,11	1,99	2,05
Zayıf	0,32	1,00	0,32	0,64
Fırsat	0,50	3,16	1,00	1,26
Tehdit	0,49	1,55	0,80	1,00
Toplam	2,31	8,82	4,10	4,95

iii) Normalizasyon ve Önem Sırasının Hesaplanması

Hiyerarşi oluşturulduktan sonra kriterlerin görelî önem düzeylerini belirlemesine başlanmaktadır. Bunun için karar vericiler Saaty'nin AHP ölçeğini kullanarak kriterlerin görelî önem derecesini belirleyerek ağırlıklar hesaplanmıştır. Hesaplama sırasında; karşılaştırma matrisinin her sütundaki değerlerin toplanması, matrisin her elemanın ait olduğu sütunun toplamına bölünmesi ve her bir sütundaki elemanların ortalamalarının hesaplanması yapılmaktadır. Bu sayede matrisin normalizasyonu sağlanmaktadır. Son olarak satır ortalaması sütununda bulunan kriterlerin görelî önem derecelerini yüzde olarak verilmektedir (Türk, 2022)

Ana kriterlere ilişkin normalizasyon matrisi aşağıda gösterildiği gibidir.

Tablo 3. Kriterlerin Normalizasyon Matrisi

	Güçlü	Zayıf	Fırsat	Tehdit	Ağırlık (W)
Güçlü	0,43	0,35	0,48	0,41	0,42
Zayıf	0,14	0,11	0,08	0,13	0,11
Fırsat	0,22	0,36	0,24	0,25	0,27
Tehdit	0,21	0,18	0,19	0,20	0,20
Toplam					1,00

Tablo 4. Kriterleri Ağırlık Oranları

Sıralama	Ana Kriterler	Ağırlık (%)
1	Güçlü	0,42
2	Fırsat	0,27
3	Tehdit	0,20
4	Zayıf	0,11

Elde edilen sıralama, Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine katkısı açısından SWOT faktörlerinden *güçlü yönlerin* (%0,42) en etkili kriter olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, sürdürülebilir turizm potansiyelinin artırılmasında güçlü yönlerle ilişkin ifadelerin stratejik olarak değerlendirilmesinin yararlı olacağını göstermektedir. Ağırlık oranının diğerlerine kıyasla daha yüksek olması, güçlü yönlerin ön plana çıkarılmasının, daha fazla geliştirilmesinin potansiyelin desteklenmesinde önemli olduğunu göstermektedir. İkinci sırada *fırsatlar* (%27) ve ardından *tehditler* (%20) gelmektedir. Bu faktörlerin alt kriterlerine bakıldığında sürdürülebilir turizm potansiyeli ile doğrudan ilgili olan ifadeleri barındırdıkları dikkat çekmektedir. Son sırada *zayıf yönlerin* (%11) yer alması, Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin geliştirilmesi sürecinde zayıflıklar olabileceğini ancak önce daha ileriye taşınacak güçlü yönlerin ve iyi değerlendirildiği takdirde yüksek katkı sağlayacak fırsat ve tehditlere odaklanması gerektiğini ifade etmek mümkündür.

iv) Tutarlılığın Hesaplanması

Karşılaştırmalar tamamlandıktan sonra, kararların niteliği bakımından ikili karşılaştırmalarda verilen hükümleri tutarlılığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Yani matris içinde yer alan değerlerin tutarlılıkları ölçülmeli, bunun için tutarlılık oranı (CR) hesaplanmalıdır. Bu süreçte karar vericilerin karşılaştırma yaparken tutarlı davranıp davranmadığı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Eğer tutarlılık oranı kabul edilebilir aralıkta (<0,10) ise karar

sürecine devam edilmekte; kabul aralığında değilse (>0,10) karşılaştırma hükümlerinin tekrar ele alınması ve düzeltilmesi gerekmektedir (Taylor, 2002; Türk, 2022). Saaty (1990), tutarlılık oranının hesaplanmasında şu formülün kullanılmasını önermektedir:

$$CR = \frac{CI \text{ (Tutarlılık Göstergesi)}}{RI \text{ (Rassallık Göstergeleri)}}$$

Burada tutarlılık göstergesi olarak ifade edilen (CI) için aşağıdaki hesaplamanın yapılması gerekmektedir (Zhou ve Shi, 2009):

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$$

Bu formülde yer alan maksimum özdeğer (λ_{\max}) ise aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\lambda_{\max} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{(AW)_i}{W_i}$$

Burada matrisin sütunları ile elde edilen göreceli önemler çarpıldıktan sonra toplanarak ağırlıklı toplam vektör elde edilmektedir. Ağırlıklı toplam vektörü oluşturan elemanlar kendisine karşılık gelen göreceli önem düzeyine bölündükten sonra sonucun aritmetik ortalaması λ_{\max} 'ı oluşturmaktadır. Son olarak Rassallık Göstergesi (RI) için (matris ölçüsüne göre), aşağıda gösterilen Saaty (1980)'nin Rassal İndeks Değerleri kullanılmaktadır.

Tablo 5. Saaty'nin Rassal İndeks Değerleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Bu bağlamda tutarlılık oranı hesaplanırken yukarıda formülleri ifade edilen üç aşamalı bir hesaplama yapılmaktadır: *i)* ağırlıklandırılmış toplam vektörün hesaplanması, *ii)* tutarlılık indeksinin hesaplanması (CI), *iii)* tutarlılık oranının hesaplanması (CR=CI/ RI, burada RI rassal indeksi ifade eder):

i) Ağırlıklandırılmış Toplam Vektörün Hesaplanması

$$W_{11} \begin{bmatrix} P_{11} \\ P_{21} \\ P_{31} \end{bmatrix} + W_{21} \begin{bmatrix} P_{12} \\ P_{22} \\ P_{32} \end{bmatrix} + W_{31} \begin{bmatrix} P_{13} \\ P_{23} \\ P_{33} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} WS_{11} \\ WS_{21} \\ WS_{31} \end{bmatrix}$$

Tablo 6. Ağırlıklandırılmış Toplam Vektör

	Güçlü	Zayıf	Fırsat	Tehdit	Ağırlıklandırılmış Toplam
Güçlü	0,42	0,36	0,53	0,40	1,71
Zayıf	0,14	0,11	0,08	0,13	0,46
Fırsat	0,21	0,36	0,27	0,25	1,09
Tehdit	0,21	0,18	0,21	0,20	0,79

Ağırlıklandırılmış toplam vektörü hesaplanmasından sonra, vektörünün her bir elemanı, karşılık gelen öncelik değerine bölünür ve bulunan değerlerin ortalamasını hesaplanarak λ_{\max} olarak simgelenir.

$$\lambda_{\max} = \frac{\frac{WS_{11}}{W_{11}} + \frac{WS_{21}}{W_{21}} + \frac{WS_{31}}{W_{31}}}{n}$$

ii) Tutarlılık İndeksinin Hesaplanması (CI)

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$$

formülü kullanılarak CI = (4,04-4)/ 3 = 0,01

iii) Tutarlılık Oranının Hesaplanması (CR)

CR= CI / RI formülüyle hesaplanmaktadır.

Bu formüldeki RI değeri rassal indeksi ifade eder ve karşılaştırma matrisinden rassal olarak üretilen tutarlılık indeksi değeridir. Bu değer karşılaştırma yapılan birim sayısına göre yukarıda Tablo 3’de yer verilen değerleri almaktadır (Saaty,1980).

Model için n= 4 ve RI= 0,90 CR= 0,01/0,90= 0,008 CR = 0,01≤ 0,1

Elde edilen sonuç, ikili karşılaştırma matrisindeki karşılaştırmaların tutarlı olduğunu göstermektedir

Güçlü Yönler Alt Kriterlerinin Ağırlıklandırılması ve Önem Sıralaması

Gerekli hesaplamalar SWOT faktörlerinin ana kriterler olarak ele alındığı ilk seviyede detaylı olarak ifade edilmiştir. Alt kriterler için de aynı hesaplamalar ve formüller kullanılacağından burada yalnızca ilgili tablolara yer verilmiştir.

Tablo 7. Güçlü Yönler Alt Kriterlerinin İkili Karşılaştırma Matrisi

	G1	G2	G3	G4	G5
G1	1,00	1,03	1,69	1,66	2,49
G2	0,98	1,00	0,74	0,40	1,00
G3	0,59	1,34	1,00	1,32	2,93
G4	0,60	2,47	0,76	1,00	2,04
G5	0,40	1,00	0,34	0,49	1,00
Toplam	3,57	6,84	4,53	4,88	9,45

Tablo 8. Güçlü Yönler Alt Kriterlerinin Normalizasyon Matrisi

	G1	G2	G3	G4	G5	Ağırlık (W)
G1	0,28	0,15	0,37	0,34	0,26	0,28
G2	0,27	0,15	0,16	0,08	0,11	0,15
G3	0,17	0,20	0,22	0,27	0,31	0,23
G4	0,17	0,36	0,17	0,21	0,22	0,22
G5	0,11	0,15	0,08	0,10	0,11	0,11
Toplam						1,00

Tablo 9. Güçlü Yönler Alt Kriterlerinin Ağırlık Oranları

Sıralama	Kriterler	Ağırlık (%)
1	G1. Ulaşımın kolay olması	0,28
2	G3. Coğrafik ve görsel açıdan zengin yapı sergilemesi	0,23
3	G4. Müze, göl, doğal park, antik kent ve tiyatro barındırması	0,22
4	G2. Etkinlik turizmüne imkân veren rekreasyon alanlarının olması	0,15
5	G5. Sağlık turizmüne olanak tanıyan yer altı kaynaklarının varlığı	0,11

Güçlü yönler faktörüne ilişkin sıralamaya bakıldığında ilk sırada Pamukkale'nin şehir içinden, uzun bir yol kat etmeksizin ya da uğraşa gerek kalmadan kolay ulaşılabilir olmasının (%0,28) ön plana çıktığı görülmektedir. Ulaşım kolaylığının birçok turist için önem arz ettiği açıktır. Özellikle farklı turizm türleri ile turistlere hizmet sunan Pamukkale'nin ulaşılabilir olması cezbedici bir özellik olarak görülmektedir. İkinci sırada coğrafik ve görsel açıdan zengin yapı sergilemesi (%0,23) Pamukkale'nin güçlü olan bir diğer özelliğini yansıtmaktadır. Benzer şekilde müze, göl, doğal park, antik kent ve tiyatro barındırması oldukça yakın bir oranda (%0,22) güçlü yön olarak görülmektedir. Bu üç faktöre de sürdürülebilir turizm faaliyetleri ile örtüşmekte ve potansiyele katkı sağlamak için fikir sunmaktadır.

Güçlü yönler alt kriterlerinin tutarlılığı kontrol edilmiş, ilgili formüller ve tablo değeri kullanılarak; $CI=0,06$ $RI=1,12$ ve $CR=CI/RI=0,05$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç ($CR=0,02 \leq 0,1$) modelin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Zayıf Yönler Alt Kriterlerinin Ağırlıklandırılması ve Önem Sıralaması

Tablo 10. Zayıf Yönler Alt Kriterlerinin İkili Karşılaştırma Matrisi

	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5
Z1	1,00	1,38	1,39	0,90	0,63
Z2	0,72	1,00	0,74	0,38	0,50
Z3	0,72	1,34	1,00	0,66	0,68
Z4	1,12	2,62	1,51	1,00	1,38
Z5	1,59	2,00	1,46	0,72	1,00
Toplam	5,15	8,34	6,11	3,66	4,19

Tablo 11. Zayıf Yönler Alt Kriterlerinin Normalizasyon Matrisi

	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Ağırlık (W)
Z1	0,19	0,17	0,23	0,24	0,15	0,20
Z2	0,14	0,12	0,12	0,10	0,12	0,12
Z3	0,14	0,16	0,16	0,18	0,16	0,16
Z4	0,22	0,31	0,25	0,27	0,33	0,28
Z5	0,31	0,24	0,24	0,20	0,24	0,24
Toplam						1,00

Tablo 12. Zayıf Yönler Alt Kriterlerinin Ağırlık Oranları

Sıralama	Kriterler	Ağırlık (%)
1	Z4. Eko-turizm/Doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksiklikleri	0,28
2	Z5. Çevredeki çok sayıda tesisten kaynaklı çevresel problemler	0,24
3	Z1. Yoğun kitle turizmi nedeniyle araç sayısı ve trafik yoğunluğu	0,20
4	Z3. Kültür ve turizm eylem planının noksanlığı	0,16
5	Z2. İç turizm için havayolu ulaşımının çok elverişli olmaması	0,12

Zayıf yönlerde ilk sırada eko-turizm/doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksikliklerinin olması (%0,28) sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin gelişiminde bu faktörün ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm açısından pazarlanabilmesi, ziyarete gelen turistlerin beklentilerinin karşılanması söz konusu eksikliğin giderilmesine bağlıdır. İkinci sıraya bakıldığında destinasyon çevresinde yer alan çok sayıda tesisin neden olduğu çevresel problemler (%0,24) potansiyelin gelişimi açısından önemli bir diğer sorun olarak görülmektedir. Kitle turizmi kaynaklı trafik yoğunluğu (%0,20) sunulan hizmet kalitesi açısından sorun olmakla birlikte sürdürülebilir turizm açısından birçok unsuru olumsuz etkilemektedir.

Zayıf yönler alt kriterlerinin tutarlılığı kontrol edilmiş, ilgili formüller ve tablo değeri kullanılarak; $CI=0,01$ $RI=1,12$ ve $CR=CI/RI=0,008$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç ($CR=0,008 \leq 0,1$) modelin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Fırsatlar Alt Kriterlerinin Ağırlıklandırılması ve Önem Sıralaması

Tablo 13. Fırsatlar Alt Kriterlerinin İkili Karşılaştırma Matrisi

	F1	F2	F3	F4	F5
F1	1,00	3,18	1,43	0,87	0,80
F2	0,31	1,00	0,79	0,36	0,64
F3	0,70	1,27	1,00	0,89	0,92
F4	1,14	2,78	1,13	1,00	1,21
F5	1,25	1,55	1,09	0,82	1,00
Toplam	4,41	9,78	5,43	3,94	4,58

Tablo 14. Fırsatlar Alt Kriterlerinin Normalizasyon Matrisi

	F1	F2	F3	F4	F5	Ağırlık (W)
F1	0,23	0,33	0,26	0,22	0,18	0,24
F2	0,07	0,10	0,15	0,09	0,14	0,11
F3	0,16	0,13	0,18	0,23	0,20	0,18
F4	0,26	0,28	0,21	0,25	0,27	0,25
F5	0,28	0,16	0,20	0,21	0,22	0,21
Toplam						1,00

Tablo 15. Fırsatlar Alt Kriterlerinin Ağırlık Oranları

Sıralama	Kriterler	Ağırlık (%)
1	F4. Farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin olması	0,25
2	F1. UNESCO Dünya Miras Listesinde olması ve uluslararası tanınırlığının yüksek olması	0,24
3	F5. Dokumacılık, leblebicilik, şarapçılık gibi turist çekebilecek geleneksel sektörlerin varlığı	0,21
4	F3. Yöre halkının turizm istihdamına katkıda bulunması	0,18
5	F2. Yöre halkının gelenek ve göreneklere devam ettirmesi	0,11

Fırsat faktörüne ilişkin sıralamaya bakıldığında ilk sırada Pamukkale'nin farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin olması (% 0,25) yer almaktadır. Fırsat faktörünün sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine en çok katkı sunacak ikinci başlık olması dikkate alındığında, Pamukkale'nin sahip olduğu nitelikler önemli bir avantaj sunmaktadır. İkinci sırada ise UNESCO Dünya Miras Listesinde olması ve uluslararası tanınırlığının yüksek olması (%0,24) yer almaktadır. Bu durum, bir destinasyonun pazarlanmasında oldukça etkili bir unsurdur. Özellikle yurtdışında bilinir olmak yabancı turistlerin ziyaret potansiyelini arttırmaktadır. Dokumacılık, leblebicilik, şarapçılık gibi turist çekebilecek geleneksel sektörlerin varlığı (%0,21) da diğer unsurlar kadar önemlidir. Ağırlık oranlarının yakın olması bu durumu doğrulamaktadır. Yerli ve yabancı turistlerin oldukça ilgisini çeken geleneksel sektörler, sürdürülebilir turizmin gelişimi için önemli fırsatlardır.

Fırsatlar alt kriterlerinin tutarlılığı kontrol edilmiş, ilgili formüller ve tablo değeri kullanılarak; $CI=0,02$ $RI=1,12$ ve $CR=CI/RI=0,01$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç ($CR=0,01 \leq 0,1$) modelin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tehditler Alt Kriterlerinin Ağırlıklandırılması ve Önem Sıralaması

Tablo 13. Tehditler Alt Kriterlerinin İkili Karşılaştırma Matrisi

	T1	T2	T3	T4	T5
T1	1,00	1,00	0,69	0,66	0,68
T2	1,00	1,00	0,92	0,79	0,82
T3	1,44	1,09	1,00	1,29	1,28
T4	1,53	1,27	0,78	1,00	1,25
T5	1,48	1,23	0,78	0,80	1,00
Toplam	6,44	5,58	4,17	4,53	5,02

Tablo 14. Tehditler Alt Kriterlerinin Normalizasyon Matrisi

	T1	T2	T3	T4	T5	Ağırlık (W)
T1	0,16	0,18	0,17	0,14	0,14	0,16
T2	0,16	0,18	0,22	0,17	0,16	0,18
T3	0,22	0,19	0,24	0,28	0,25	0,24
T4	0,24	0,23	0,19	0,22	0,25	0,22
T5	0,23	0,22	0,19	0,18	0,20	0,20
Toplam						1,00

Tablo 15. Tehditler Alt Kriterlerinin Ağırlık Oranları

Sıralama	Kriterler	Ağırlık (%)
1	T3. Doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistematik bir yapının olmaması	0,24
2	T4. Çevreye/Doğaya karşı sorumlu turizm anlayışının yaygınlaşmamış olması	0,22
3	T5. Plansız yapılaşmanın doğallığı tahrip etmesi	0,20
4	T2. Ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin mevcut durumuna ilişkin bilgi eksikliği	0,18
5	T1. Aşırı kullanımdan kaynaklı travertenlerin kararması	0,16

Tehditlerde ilk sırada doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistematik bir yapının olmamasının (%0,24) yer aldığı görülmektedir. Bu eksiklik sürdürülebilir turizm açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Kaynaksız turizm olmayacağı anlayışı dikkate alındığında, kıt kaynakların korunamaması ya da yönetilememesi sürdürülebilirliğin temelini oluşturan gelecek nesillere aktarım sürecini imkânsız kılmaktadır. İkinci sırada ise çevreye/doğaya karşı sorumlu turizm anlayışının yaygınlaşmamış olması (%0,22) yer almaktadır. Çünkü sistemin eksikliği tamamlansa bile sürdürülebilir turizm anlayışını benimsemeyen hatta farkında dahi olmayan ziyaretçiler olduğu müddetçe potansiyelin gelişiminden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Plansız yapılaşmanın doğallığı tahrip etmesi (%0,20) de yine insan eliyle oluşturulan bir tehdittir. İnsanlığın doğayı dikkate almadan gerçekleştirdiği her eylem gelecekte çalmak anlamına gelmektedir.

Tehditler alt kriterlerinin tutarlılığı kontrol edilmiş, ilgili formüller ve tablo değeri kullanılarak; $CI=0,01$ $RI=1,12$ ve $CR=CI/RI=0,008$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç ($CR=0,008 \leq 0,1$) modelin tutarlı olduğunu göstermektedir.

Tüm Kriterlere İlişkin Genel AHP Sıralaması

Bu aşamaya kadar ana kriterin ve alt kriterin kendi aralarında karşılaştırma ve ağırlıklandırması yapılarak önem sıralamaları belirlenmiştir. Bunun yanında modelin bir bütün olarak ele alınarak hangi alt kriterlerin daha öncelikli olduğunun tespit edilmesi ve genel bir sıralamanın elde edilmesi gerekmektedir. Bu sayede en çok hangi SWOT faktörünün/ifadesinin Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine katkı sağlayacağı anlaşılacaktır.

Tablo 16. Kriterlerin Genel Önem Düzeyi

Güçlü Yönler		Zayıf Yönler		Fırsatlar		Tehditler	
G1	0,12	Z1	0,022	F1	0,07	T1	0,03
G2	0,07	Z2	0,013	F2	0,03	T2	0,03
G3	0,10	Z3	0,018	F3	0,05	T3	0,05
G4	0,09	Z4	0,031	F4	0,07	T4	0,04

Tüm alt kriterlerin önem sıralamasına bakıldığında ilk sırada 'G1. Ulaşımın kolay olması' (0,12) yer almaktadır. İkinci sırada 'G3. Coğrafik ve görsel açıdan zengin yapı sergilemesi' (0,10) ve üçüncü sırada 'G4. Müze, göl, doğal park, antik kent ve tiyatro barındırması' (0,09) gelmektedir. Bu sıralama Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelini geliştirmek için öncelikle güçlü yönler üzerine ağırlık verilmesi gerektiğini, var olanı daha iyi pazarlayarak ve daha da güçlendirerek sürdürülebilir turizmin sağlanacağını göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin geliştirilmesi için etkili olan birçok unsur olmakla birlikte, destinasyonun sahip olduğu güçlü ve zayıf yönlerin, fırsatların ve tehditlerin belirlenmesi strateji geliştiricilere yol göstermek için oldukça önemlidir. Çalışmada kullanılan SWOT analizi, sürdürülebilir turizm potansiyelini etkileyen unsurların belirlenmesine katkıda bulunmuştur. Ancak SWOT, elde edilen bilgileri sayısal olarak yorumlayamadığından AHP ile birlikte kullanılmış, bu sayede Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelini etkileyen unsurların ağırlıklı önceliklendirilmesi yapılabilmektedir. Sayısal verilerin ifade edilebilmesi, bölgenin gelişimine ilişkin stratejileri belirlerken, uzmanların kararlarına önemli katkı sunacak veriler olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu faktörler belirlendikten sonra sürdürülebilir turizme ilişkin; turistlerin, toplumun ve hizmet sunan birimlerin doğal çevreyi nasıl değerlendirmesi gerektiği, nasıl geliştireceği, sosyal ekolojik değerleri ne ölçüde dikkate alması gerektiği anlaşılabilir olacaktır. Bu tanımlamaların yapılması sürdürülebilir turizmin anlaşılması ve geliştirilmesi anlamına da gelmektedir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine katkısı bakımından en önemli ana kriter *güçlü yönler* (%42) iken, güçlü yönlerde "*ulaşımın kolay olması*" (%28); zayıf yönlerde "*eko-turizm/doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksiklikleri*" (%28); fırsatlarda "*farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin olması*" (%25); tehditlerde "*doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistematik bir yapının olmaması*" (%24) ve genel sıralamada "*ulaşımın kolay olması*" (%12) ifadeleri ilk sırada yer almıştır. Sonuçlar literatürde sürdürülebilir turizmin var olması ve devam ettirilmesi için öne çıkan koşullar (Garda ve Temizel, 2016) ile tutarlılık göstermektedir.

Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimi için en güçlü yönün ulaşım kolaylığı olması, ziyaretçilerin ulaşım kolaylığını ön planda tuttuğunu, dolayısıyla bu unsurun geliştirilmeye devam ettirilmesi halinde Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyeline önemli katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Yerli ziyaretçiler için çok daha fazla noktadan aktarmasız iç hat uçuşunun yapılması akla ilk gelebilecek gelişim unsuru olarak değerlendirilebilmektedir. Öte yandan zayıf yönler başlığı altında eko-turizm/doğa turizmi için alt yapı ve üst yapı eksikliklerinin tespit edilerek bu eksiklerin giderilmesi için çalışılması, doğal kaynakların yönetilmesi ve korunmasına ilişkin sistematik bir yapının oluşturulması oldukça önemlidir. Söz konusu bu zayıflıkların gerekli tedbirler alınarak geliştirilmesi/güçlendirilmesi Pamukkale'nin gelişimi açısından çok daha büyük bir katkı sağlayacaktır. Özetle, Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimi için güçlü yönlerin geliştirilmesi ve zayıflıkların düzeltilmesi mevcut ve gelecekteki olumsuz durumlara karşı koruma sağlayacaktır. Bunların yanı sıra, farklı aktivitelere imkân veren doğal ve kültürel zenginliklerinin sürdürülebilir açıdan pazarlanabilmesi, kentte yaşamın stresinden uzaklaşmak, iş yaşamının getirdiği yorgunluğu atmak ve gürültüden uzaklaşmak isteyen potansiyel turistler için Pamukkale'nin sunacağı macera temalı etkinlikler, doğa turizm ve ekolojik geziler gibi sürdürülebilir turizm faaliyetleri bireylerin ihtiyaç duyduğu kaçışı sağlayabilecektir. Özellikle sahip olduğu termal sular orta yaş üstü turistler için önemli bir cazibe aracıdır. Çok daha coşkulu, heyecan ve macera arayan genç turistler için ise deneysel olarak adlandırılabilir sıra dışı etkinliklerin yaratılması heyecan ihtiyacını karşılayarak potansiyelin gelişimine katkı sunacaktır.

Süreçte sürdürülebilir turizm pazarlamacılarının da dikkat etmesi gereken birçok nokta vardır. Boş vakitleri değerlendirecek alternatiflerin çok olması, tatil tipi ve beklentilerdeki farklılıklar pazarlama unsurlarının dikkatli seçilmesini zorunlu kılmaktadır. Potansiyel ziyaretçilere aktif katılımlı etkinlikler sunarak, diğerlerinden farklı ve bağımsız hissedebildikleri ve hatta cesaret, dayanıklılıklarını ortaya koyabildikleri etkinlikleri oluşturmak ve pazarlamak Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyeline önemli bir katkı sunacaktır.

Ayrıca turistler kadar destinasyonlarında sürdürülebilir turizm anlayışını benimsemeleri potansiyelin gelişimi için oldukça önemlidir. Sürdürülebilir turizm ile anılmak isteyen ve katkı sunmayı amaçlayan işletmelerin, tüm dünyanın yüzünü döndüğü küresel ölçekteki çevre problemlerini ve neden olduğu olumsuz etkileri dikkate alması gerekmektedir. Bu nedenle Pamukkale'de ve bölgede yer alan tesislerin sürdürülebilir tasarımlar, atık yönetimi, su yönetimi, gıda güvenliği ve enerji kaynaklarının verimli kullanımı gibi sürdürülebilir çabaları odağına alması sürdürülebilir turizmi destekleyecektir.

Pamukkale'nin mevcut potansiyelini aşmasında; yerel yönetimler, özel kurum ve kuruluşlar, kar amacı gütmeyen birimler ve en önemlisi işletmeler tarafından bu stratejilerin hayata geçirilmesi gelecek için iyi bir yatırım olacaktır. Söz konusu paydaşların bir araya gelerek sürdürülebilir turizm için etkili politika ve planlar tasarlaması oldukça önemlidir. Turizm destinasyonları için sürdürülebilirlik çerçevesinde planlama, yönetim ve izleme yapılması faydalı olacaktır. Özellikle sürdürülebilir turizm için entegre bir planlama yapılması gerekmektedir. Bu planlamaya mekânsal planlamaların da dâhil olması ve turizme yönelik kararlar barındırması, sürdürülebilir turizm ile alan kullanım planlamasının doğrudan ilişkili olduğu dikkate alındığında önemli bir katkı sunacaktır. Elbette doğa turizmi dikkate alındığında arazi kullanım planlamasının bu plandan ayrı tutulmaması gerekmektedir. Araştırma sonucunun da ortaya koyduğu gibi ziyaretçilerin, doğa manzarası ve sürdürülebilirliği destekleyen alt yapıya önem verdikleri açıktır.

İfade edilen önerilere ek olarak, çalışma süresince elde edilen bilgiler ve istatistikî sonuçlar ışığında, Pamukkale'nin sürdürülebilir turizm potansiyelinin geliştirilmesinde aşağıda ifade edilen önerilerin hayata geçirilmesinin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda;

- Ulaşım kolaylığının hem ana kriter hem de gelen sıralamada ilk sırada yer alması dikkate alınarak; bölgede yer alan Çardak havaalanının uluslararası nitelikte olmasına rağmen, direk uçuşların gerek yurt içi gerekse yurt dışından oldukça az olması nedeniyle verimli kullanılmamasının önüne geçilmesi ve ilgili mercilerin direk uçuşları başlatarak sürece destek olmasının,

- Pamukkale'nin sahip olduğu birçok niteliğin ve niceliğin yurtdışında daha etkin şekilde tanıtılması ve pazarlanması yoluyla ziyaretçi çekilmesi, bunun için gerekirse Avrupa'da turist çekmek için sıkça tercih edilen ödül mekanizmasının hayata geçirilerek dikkat çekilmesinin,

- Tercih edilir bir sürdürülebilir turizm için fiyat rekabeti yerine beklenti-kalite performansının artırılmasının; bunu sağlamak için özellikle Pamukkale çevresinde yer alan tesislerdeki kalifiye eleman sayısının artırılmasının, teknik liselerde ve üniversitede yetişen bireylerin bu tesislere entegre edilmesinin,

- Oldukça önemli bir sağlık turizm merkezi olmasına karşın, civar illere kıyasla neden daha az tercih edildiğinin derinlemesine araştırılmasının, termal su ve kür turizminin pazarlamasının daha etkin yapılmasının,

- Sürdürülebilirlik çerçevesinde termal otel sayısının artması için yatırımcıların çekilmesinin, bunun için sağlık raporu ile ziyaret edilebilen tesislere devlet desteğinin artmasının,

- Karahayıt ve Pamukkale köyü gibi gerek termal turizm gerekse diğer turizm türleri açısından sıkça ziyaret edilen yerlerin yerleşim ve mimari açıdan iyileştirilmesinin, konaklamaya uygun modernize edilmesinin,

- Yurtdışından gelen 'tercih edilen' ziyaretçi profilinin artırılmasının; ancak bunun için öncelikle 'tercih edilen' yerli turist profilinin destinasyona çekilmesinin, beklentilerin belirlenmesi ve pazarlama iletişimi unsurlarının doğru kullanımı sayesinde bunun sağlanmasının,

-Sağlık turizmine ayrı bir önem gösterilerek, yurtiçi ve özellikle yurtdışındaki 65 yaş üstü kişilerden oluşan hedef kitlenin iyi tanınmasının ve bu kitleye uygun tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilmesinin,

- Sağlık turizminde, sağlığın harcamaların önüne geçtiğinin unutulmamasının ve etik sınırlar gözetilerek fiyatlandırma yapılmasının,
- Termal su kaynaklarının yeterliliği ve kalitesi düzenli olarak araştırılmasının ve raporlanmasının, tespitlere göre kaynakların korunmasının ve sürdürülebilirlik anlayışla hareket edilmesinin,
- Destinasyonun adı ile ilçe adının aynı olması dolayısıyla ilçede yaşanan adli olayların destinasyona yansıtacağı dikkate alınmasının, eğer başarılılabiliyorsa destinasyona gelmeden önce araştırma yapan ziyaretçileri için arama motorlarındaki geçmişlere ilişkin önlem alınmasının, sürdürülebilir turizm potansiyelinin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulak, C., & Cengiz, T. (2014). "Determining ecotourism strategies using A'WOT hybrid method: case study of Troia Historical National Park, Çanakkale, Turkey", *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 21(4), 380-388.
- Asadpourian, Z., Rahimian, M., & Gholamrezai, S. (2020). "SWOT-AHP-TOWS analysis for sustainable ecotourism development in the best area in Lorestan Province, Iran", *Social Indicators Research*, 152(1), 289-315.
- Benzaghta, M. A., Elwalda, A., Mousa, M. M., Erkan, I., & Rahman, M. (2021). "SWOT analysis applications: An integrative literature review", *Journal of Global Business Insights*, 6(1), 55-73.
- Büyüközkan, G., Mukul, E., & Kongar, E. (2021). "Health tourism strategy selection via SWOT analysis and integrated hesitant fuzzy linguistic AHP-MABAC approach", *Socio-Economic Planning Sciences*, 74, 100929.
- Condon, E., Golden, B. & Wasil, E.(2003). "Visualizing Group Decisions In The Analytic Hierarchy Process", *Computers & Operations Research*, 30 (10), 1435-1445.
- Cugini, A. (2021). "Religious tourism and Sustainability: From Devotion to Spiritual Experience ", *Tourism in the Mediterranean Sea*, (Ed: Grasso, F. and Sergi, B.S.), Emerald Publishing Limited, Bingley.
- Farsani, N.T., Coelho, C., Costa, C., (2011). "Geotourism and geoparks as novel strategies for socio-economic development in rural areas", *International Journal of Tourism Research*, 13(1), 68–81.
- Ganjali, S., Shayesteh, K., Ghasemi, A., & Mohammadi, H. (2014). "Environmental and strategic assessment of ecotourism potential in Anzali Wetland using SWOT analysis", *Caspian J. Env. Sci*, 12(1), 155-164.
- Garda, B. ve Temizel, M. (2016). "Sürdürülebilir Turizm Çeşitleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 12, 83-103.
- Ghamgosar, M., Haghyghy, M., Mehrdoust, F., & Arshad, N. (2011)." Multicriteria decision making based on analytical hierarchy process (AHP) in GIS for tourism", *Middle-East Journal of Scientific Research*, 10(4), 501-507.
- Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). "Exploring SWOT analysis-where are we now?: A review of academic research from the last decade", *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251.
- Kajanus, M., Kangas, J., & Kurttila, M. (2004). "The use of value focused thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management", *Tourism management*, 25(4), 499-506.
- Kara, E. (2016). "Sürdürülebilir Turizm Potansiyelinin Belirlenmesinde SWOT Analizi Uygulaması: Marmaris Örneği", *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 583-598.
- Kişi, N. (2019). "A strategic approach to sustainable tourism development using the A'WOT hybrid method: A case study of Zonguldak", Turkey. *Sustainability*, 11(4), 964, 1-19.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2022). Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (11.5.2022) <https://denizli.ktb.gov.tr/>
- Lai, W. H., & Vinh, N. Q. (2013). "An application of AHP approach to investigate tourism promotional effectiveness", *Tourism and Hospitality Management*, 19(1.), 1-22.
- Lee, S., Kim, D., Park, S., & Lee, W. (2021). "A Study on the Strategic Decision Making Used in the Revitalization of Fishing Village Tourism: Using A'WOT Analysis", *Sustainability*, 13(13), 7472.

- Lu, J., & Nepal, S. K. (2009). "Sustainable tourism research: An analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism", *Journal of sustainable Tourism*, 17(1), 5-16.
- Masih, M., Jozi, S. A., Lahijanian, A. A. M., Danehkar, A., & Vafaeinejad, A. (2018). "Capability assessment and tourism development model verification of Haraz watershed using analytical hierarchy process (AHP)", *Environmental monitoring and assessment*, 190(8), 1-16.
- Nguyen, T., & Truong, C. (2022). "Integral Swot-Ahp-Tows Model For Strategic Agricultural Development In The Context Of Drought: A Case Study In Ninh Thuan, Vietnam", *International Journal of the Analytic Hierarchy Process*, 14(1), 1-30.
- Özgeriş, M., & Karahan, F. (2021). "Yerel Kalkınmanın Aracı Olarak Sürdürülebilir Turizm için Planlama Çalışmalarının Değerlendirilmesi: Sakinşehir Uzundere Örneğinde Bir Araştırma", *Kent Akademisi*, 14(1), 73-89.
- Pelit, E., Baytok, A., & Soybalı, H. H. (2015). "Sürdürülebilir Turizm Mi? Turizmde Sürdürülebilirlik Mi? Kavramsal Bir Tartışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*"i, 6(14), 39-58.
- Ransley, M., (2012). Sustainable Tourism Practices. (13.5.2022). https://www.academia.edu/4820716/Sustainable_Tourism_Practices.
- Saaty T.L. (1990). "How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process", *European Journal of Operations Resesarch*. 48(3). 9-26.
- Saaty T.L. (2000). *Fundamentals of Decision Making and Priority Theory*, 6.Edt., RWS Publications Pittsburg.
- Saaty, T. L. (1980). *The analytic hierarchy process*. McGraw Hill, New York.
- Sahani, N. (2021). "Application of hybrid SWOT-AHP-FuzzyAHP model for formulation and prioritization of ecotourism strategies in Western Himalaya, India", *International Journal of Geoheritage and Parks*, 9(3), 349-362.
- Scott, D., & Gössling, S. (2022). "A review of research into tourism and climate change-Launching the annals of tourism research curated collection on tourism and climate change", *Annals of Tourism Research*, 95, 103409.
- Taylor, B. W. (2002). *Introduction To Management Science*. Pearson Education Inc, New Jersey.
- Testoni, L., (2001). "Planning for Sustainable Tourism", *Pacific Tourism Review*, 4 (4), 191-199.
- Türk, B. (2022). "Korona Sürecinde Sosyal Medyada Duygusal Bulaşma: Olumsuz Duygusal İklim ve Değer Değişimi, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 15 (2), 347-378.
- Tyrväinen, L., Uusitalo, M., Silvennoinen, H., Hasu, E., (2014). "Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland", *Landscape and Urban Planning*, 122 (February), 1-15.
- UNWTO, (2007). Sustainable Tourism Indicators and Destination Management. (13.5.2022). <https://sdt.unwto.org/sites/all/files/pdf/finrep.pdf>.
- UNWTO. (1998). *Guide for local authorities on developing sustainable tourism*, World Tourism Organization. Madrid.
- Wickramasinghe, V. S. K., & Takano, S. E. (2009). "Application of combined SWOT and analytic hierarchy process (AHP) for tourism revival strategic marketing planning". *The 8th International Conference of Eastern Asia Society for Transportation Studies*, Eastern Asia Society for Transportation Studies, 189-189
- World Commission on Environment and Development. (1987). *The Brundtland report*, Oxford, OUP.
- WTO, (2004). Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook. (13.5.2022). <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284407262>.
- Yılmaz, A., & Zorlu, K. (2018). "Swot-Ahs Analizi Kullanılarak Sinop'ta Sürdürülebilir Turizm Stratejilerinin Önceliklendirilmesi", *Journal of International Social Research*, 11(61), 390-403.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).